

ks. Krzysztof Porosło

 <https://orcid.org/0000-0001-7513-8483>
krzysztof.poroslo@upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://ror.org/0583g9182>

Ogłaszanie Paschy (Wielkiego Postu) w uroczystość Objawienia Pańskiego w rycie hiszpańsko-mozarabskim

 <https://doi.org/10.15633/ps.28402>

Ks. Krzysztof Porosło — ur. w Szczucinie 28.07.1988 roku, doktor teologii dogmatycznej, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Wykładowca, publicysta, autor ponad trzydziestu książek oraz licznych artykułów naukowych i popularnonaukowych, centralny duszpasterz akademicki Archidiecezji Krakowskiej przy Kolegiacie św. Anny w Krakowie. Członek Zespołu Konferencji Episkopatu Polski ds. Nowej Ewangelizacji. Prowadzi swoją stronę internetową: <https://baptysterium.pl>.

Article history • Received: 20 Feb 2024 • Accepted: 17 Aug 2024 • Published: 30 Dec 2024

ISSN 1428-5673 (print) • ISSN 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

The Proclamation of the Date of Easter (Lent) on the Feast of Epiphany in the Hispanic-Mozarabic Rite

This article is devoted to the rite of announcing the date of Easter on the Feast of Epiphany in the Hispanic-Mozarabic liturgy. The topic is presented in three sections. The first deals with the roots of Epiphany in the Hispanic liturgy. The second point is devoted to the history of the rite of announcing of Easter in liturgical celebrations. The third point, which is the heart of this study, presents and analyses theologically three formulas for the announcement of Easter in Mozarabic liturgy that have been preserved in medieval manuscripts. Based on an analysis of these formulas, it can be seen that the Hispanic liturgy since antiquity has nurtured the custom of proclaiming of the Date of Easter in festo apparitionis Domini (at some point, in some dioceses on the Christmas), thus preparing the faithful for the celebration of the Paschal feast. The Spanish formula actually announces the beginning of Lent (not the date of Easter itself) and focuses on the Passion of Christ, thus showing that through the Passion we arrive at the Lord's Resurrection.

Keywords: Hispanic-Mozarabic liturgy, Epiphany, announcement of Easter

Abstrakt

Ogłaszanie Paschy (Wielkiego Postu) w uroczystość Objawienia Pańskiego w rycie hiszpańsko-mozarabskim

Niniejszy artykuł został poświęcony obrzędowi ogłaszania daty Paschy w uroczystość Objawienia Pańskiego w liturgii hiszpańsko-mozarabskiej. Temat został zaprezentowany w trzech punktach. Pierwszy dotyczy korzeni Epifanii w liturgii hiszpańskiej. Drugi punkt został poświęcony historii obrzędu ogłaszania Paschy w celebracjach liturgicznych. Trzeci punkt, który stanowi serce tego opracowania, przedstawia i analizuje teologicznie trzy formuły ogłaszania Paschy w liturgii hiszpańskiej, które zachowały się w średniowiecznych manuskryptach. Na podstawie analizy tych formularzy widać, że liturgia hiszpańska od starożytności pielęgnuje zwyczaj ogłaszania Paschy w dniu Objawienia (w pewnym okresie, w niektórych diecezjach, również w święto Bożego Narodzenia), w ten sposób przygotowując wiernych do celebracji świąt paschalnych. Formuła hiszpańska ogłasza tak naprawdę początek Wielkiego Postu (nie samą datę Paschy) oraz koncentruje się na Męce Chrystusa, aby w ten sposób pokazać, że przez Mękę dochodzi się do Zmartwychwstania Pana.

Słowa kluczowe: liturgia hiszpańsko-mozarabska, Epifania, ryt ogłaszania Paschy

Józef Naumowicz w swojej książce *Prawdziwe początki Bożego Narodzenia* wykazał, że nie sposób zrozumieć 6 stycznia jako daty celebracji uroczystości Objawienia Pańskiego (Epifanii) bez odniesienia jej do Paschy Chrystusa¹. Ten związek różne tradycje liturgiczne podkreślały na rozmaite sposoby, między innymi przez celebrowanie obu uroczystości w podobny sposób. Zarówno Epifanię, jak i Paschę obchodzono poprzez nocną wigilię, w której centralnym elementem była rozbudowana liturgia słowa, połączona z udzielaniem sakramentu chrztu katechumenom. Innym obrzędem liturgicznym celebrowanym do dnia dzisiejszego, który podkreśla ten nierozzerwalny związek Epifanii i Paschy, jest coroczne ogłaszanie daty Paschy w ramach liturgii słowa uroczystości Objawienia Pańskiego. Obrzęd ten zachował się w tradycji rzymskiej, jak i w rycie hiszpańsko-mozarabskim, któremu poświęcimy niniejsze opracowanie.

W tym artykule zamierzamy przyjrzeć się bliżej temu zwyczajowi, rozpoczynając od omówienia korzeni święta *In Apparitione Domini* w rycie hiszpańskim. Następnie zajmiemy się historią obrzędu anuncjacji Paschy, aby na zakończenie przeanalizować trzy formuły ogłoszenia Paschy, które odnajdujemy w liturgicznych źródłach tradycji hiszpańsko-mozarabskiej. Pozwoli to nam zobaczyć, jakie jest teologiczne znaczenie tego obrzędu w tradycji hiszpańskiej.

1. Źródła uroczystości Objawienia Pańskiego w rycie hiszpańsko-mozarabskim

Nie jest naszym zadaniem szczegółowe omówienie genezy uroczystości Epifanii na Wschodzie i później Zachodzie. Chcemy przyglądnąć się jedynie historii kształtowania się tej uroczystości na terenach Półwyspu Iberyjskiego, gdzie w pierwszym tysiącleciu prawie we wszystkich Kościołach lokalnych celebrowano liturgię we własnym rycie hiszpańskim.

Powszechnie uważa się, że najstarszym świadectwem istnienia uroczystości Epifanii w liturgii hiszpańskiej jest 4 kanon synodu w Saragossie z 380 roku, w którym czytamy: „w ciągu dwudziestu jeden dni,

1 Por. J. Naumowicz, *Prawdziwe początki Bożego Narodzenia*, Warszawa 2014, s. 428–432.

od 17 grudnia aż do dnia Epifanii 6 stycznia, nikomu nie wolno nie być obecnym w kościele [...], lecz winien przyjść do kościoła”².

Pozwala nam to z całą pewnością stwierdzić, że pod koniec IV wieku Epifania była w Hiszpanii świętem znanym i ważnym. Istniał również już pewien uprzywilejowany liturgicznie okres, trwający trzy tygodnie aż do Epifanii (*in diem Epiphaniae*), podczas którego codziennie wierni mieli przyjść do kościoła. Wywołuje to jednak sporo problemów w jednoznacznym wyjaśnieniu znaczenia tego 21-dniowego okresu. Spora część badaczy historii ewolucji kalendarza liturgicznego z całą pewnością uważa, że był to swoisty okres przygotowania do Bożego Narodzenia, co stanowiłoby pierwotną formę obecnego Adwentu. Na przykład Alexander Lesley, we wprowadzeniu do *Missale mixtum* z 1755 roku, pisze, że „kanon 4 pierwszego soboru w Saragossie mówi o Adwencie Pańskim, który w Hiszpanii celebrował się na sposób uroczysty”³. Z kolei jeden z najważniejszych współcześnie specjalistów w dziedzinie rytu hiszpańskiego, Adolfo Ivorra, również uważa, że synod w Saragossie odnosił się do prymitywnej formy Adwentu, która – w przeciwieństwie do Rzymu – miała być znana w Hiszpanii już w IV wieku⁴.

Kwestia ta nie jest jednak tak oczywista, dlatego opowiadamy się raczej za krytycznym podejściem wobec hipotezy istnienia prymitywnej formy Adwentu w Hiszpanii już pod koniec IV wieku. W żadnym innym dużym ośrodku tradycji zachodniej w tym czasie nie występuje ani w pełni ukształtowana, ani nawet załączkowa forma Adwentu.

W Rzymie i Galii proces formowania się Adwentu rozpocznie się dopiero w następnym wieku. Ponadto sam synod w Saragossie ani razu nie wspomina o Bożym Narodzeniu jako ukształtowanym święcie, ani nawet o narodzinach Bożego Syna, do świętowania których miałyby przygotowywać codziennie uczęszczanie do kościoła. Epifania pojawia się w tym kanonie jako punkt kulminacyjny pewnego okresu, który

2 Synod w Saragossie, Kanon 4, w: *Acta synodalia ann. 50–381*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 293* (Synody i Kolekcje Praw, 1).

3 Por. A. Lesley, *Prefacio al Missale Mixtum secundum regulam Beati Isidori, dictum mozarabes*, 207, w: F. M. Arocena, *El prefacio de Alesander Lesley al Misal mozárabe de Cisneros. Introducción, texto, traducción y notas*, Roma 2014, s. 263.

4 Por. A. Ivorra, *Liturgia hispano-mozárabe*, Barcelona 2017, s. 121 (Biblioteca Litúrgica, 52).

możemy nazwać okresem przygotowania, ale bez wyraźnego wskazania, jaka treść kryje się pod tym świętem.

Możliwe, że kanon soborowy koncentruje się wyłącznie na obowiązku uczęszczania w tym czasie do kościoła, nie zajmując się kwestią świąt i motywu, dla których należałoby to robić. Część badaczy uważa, że Boże Narodzenie nie było jeszcze wtedy obchodzone w Hiszpanii, co tłumaczyłoby brak wzmianki o tym święcie w kanonie. Podobnie jak w Palestynie czy Egipcie, pierwotnym świętem dla Hiszpanii miałyby być Epifania, podczas gdy Boże Narodzenie później przywędrowałoby z Rzymu. Pojawia się jednak pytanie, jak wyjaśnić fakt, że Hiszpania (Iberia) w okresie rzymskim najpierw przejmuje uroczystość Epifanii ze Wschodu, a dopiero znacznie później Boże Narodzenie, które w Rzymie celebrowane było już w pierwszej połowie IV wieku, a w Galii (ryty gallikański i hiszpański uważa się za siostrzane i wzajemnie na siebie oddziałujące) z całą pewnością od 361 roku? Istnieje również inna opinia belgijskiego liturgisty Bernarda Botte OSB, wpisująca się w tak zwaną teorię zastępstw⁵. Twierdzi on, że „jest prawdopodobne, iż Sobór nie miał konkretnie liturgicznego celu i że miał raczej na celu zwalczanie pogańskich uroczystości, które charakteryzowały koniec i początek roku: Saturnalia (17 grudnia), Natalis Invicti (25 grudnia) i kalendy styczniowe (6 stycznia)”⁶.

Zanim spróbujemy udzielić wiążącej odpowiedzi na pytanie, jak należy rozumieć ten czas przygotowania, przeanalizujemy drugie źródło pisane z mniej więcej tego samego okresu – list papieża Syrycjusza z 10 lutego 385 roku, skierowany do biskupa Tarragony, Himeriusza⁷. List ten jest odpowiedzią na list, który w 384 roku wysłał Himeriusz do poprzednika Syrycjusza, którym był papież Damazy. Choć list Himeriusza nie zachował się do naszych czasów, prawdopodobnie zawierał pytanie dotyczące właściwej pory, właściwego dnia na celebrację udzielania chrztu. Papież

5 Krytyczny stosunek do teorii zastępstw możemy znaleźć w: J. Naumowicz, *Prawdziwe początki*, s. 273–383.

6 B. Botte, *Los origenes de la Navidad y de la Epifania*, Madrid 1964, s. 73.

7 Siricius, *Epistolae et decreta*, 1, 2, w: *Sanctorum Damasi papae et Paciani necnon Luciferi, episcopi Calaritanii. Opera omnia*, accurate J.-P. Migne, Parisii 1845, col. 1131–1148 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 113); wydanie polskie: *Dekrety papieskie według „Collectio Hispana”*, red. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021, s. 6–16* (*Synody i Kolekcje Praw*, 13).

w swojej odpowiedzi wskazuje Paschę i Pięćdziesiątnicę jako święta, w które tradycyjnie należy udzielać sakramentów inicjacji, jednocześnie podkreślając, że nie należy tego czynić jako powszechnej praktyki podczas Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego (*Apparitio*). Z całą pewnością Syrycjusz mówi tu o dwóch różnych świętych i nie identyfikuje ich ze sobą, co wynika z użycia w frazie „*Natalitiis Christi seu Apparitionis*” łącznika *seu*, który oznacza „i, albo”, ale nie „czyli”. Na podstawie tej korespondencji widać, że w Hiszpanii pod koniec IV wieku nie tylko znano dwa różne święta – Boże Narodzenie i Epifanię – ale również udzielano wtedy sakramentu chrztu, czego papież Syrycjusz nakazuje zaprzestać. Z tej racji, że nie znamy dokładnej treści listu Himeriusza, można przyjąć hipotezę, że papież udzielił odpowiedzi na bazie zwyczajów rzymskich, zaś dla Himeriusza byłaby ona zaskakująca, ponieważ ani nie pytał o święto Narodzenia Pańskiego, ani nawet nie znał tego święta. Jednakże taka interpretacja wydaje się mało prawdopodobna.

Kiedy zestawimy ze sobą oba źródła z końca IV wieku, możemy dojść do wniosku, że prawdopodobnie na terenach Półwyspu Iberyjskiego istniały wtedy już dwa niezależne od siebie święta – Narodzenia Pańskiego oraz Epifanii. Milczenie synodu w Saragossie na temat święta Narodzenia mogłoby wynikać wtedy z istnienia różnych tradycji w poszczególnych Kościołach lokalnych. Należy jednak pamiętać, że synod w Saragossie nie miał zbyt powszechnego zasięgu, ponieważ został podpisany jedynie przez 12 biskupów, z których znamy tylko ich imiona, ale nie stolice, które reprezentowali. Można zatem wyobrazić sobie sytuację, w której diecezja Tarragona, położona w północno-wschodniej Hiszpanii, celebrowała już Boże Narodzenie, a w położonej bardziej na południe Saragossie jeszcze nie znano tego święta. Jednakże w opozycji do takiej hipotezy jest polecenie papieża Syryjusza, żeby Himeriusz o jego decyzji poinformował również biskupów Betyki i Luzytanii, położonych w południowej i zachodniej części Hiszpanii oraz biskupów Kartageny i Galii. W związku z tym wydaje się wręcz pewne, że w tym czasie Boże Narodzenie musiało być znane również w Saragossie.

Podsumowując, można stwierdzić, że synod w Saragossie prawdopodobnie nie wspomina nic o Bożym Narodzeniu, ponieważ kanon 4 nie tyle dotyczy wprost świąt związanych z narodzinami Jezusa, ale czasu przygotowania trwającego od 17 grudnia do 6 stycznia. Nie trzeba go

utożsamiać z naszym współczesnym Adwentem, gdyż raczej nie był to czas przygotowania do święta narodzin Pana, lecz dotyczył przygotowania do chrztu⁸. Wiemy, że na Półwyspie Iberyjskim celebrowano wtedy sakrament chrztu zarówno w Boże Narodzenie, jak i Epifanię. Dlaczego zatem kanon nie mówi wprost o katechumenach, którzy mieliby przychodzić do kościoła, lecz odnosi się do wszystkich wiernych? Być może Botte ma rację, pisząc, że daty tego okresu odpowiadają datom świąt pogańskich. Biskupi zamierzali zaprosić wiernych do kościoła w tym czasie, aby zniechęcić ich do udziału w pogańskich obrzędach⁹. Dla wzmocnienia tego przekonania, że w Hiszpanii na przełomie IV i V wieku znano oba święta, możemy odwołać się do świadectwa, które w swojej poezji zostawił Prudencjusz, który napisał hymny zarówno na Boże Narodzenie, jak i na Epifanię. W tych utworach podejmuje temat pokłonu złożonego przez Magów nowonarodzonemu Dzieciątku, chrztu Pańskiego oraz męczeńskiej śmierci Młodzianków zabitych z rozkazu Heroda¹⁰.

Najpełniejszą teologię uroczystości *In Apparitione Domini* w rycie hiszpańskim odnajdujemy u św. Izydora z Sewilli, który poświęca obszerny fragment swojego dzieła *De ecclesiasticis officiis* temu świętu¹¹. Święty Izydor nie zna już pochodzenia uroczystości, wręcz sądzi, że zarówno Boże Narodzenie, jak i Epifania, mają swoje apostołskie korzenie. Z perspektywy naszych poszukiwań najważniejsze jest to, że Izydor, wyjaśniając etymologię greckiej nazwy święta (*Epiphaneia*), wskazuje na termin *apparitio* używany w języku łacińskim, który oznacza „objawienie, manifestację, ukazanie się, zjawienie się”. Izydor wyjaśnia, że w tym dniu Bóg dał się poznać wszystkim narodom poprzez swój chrzest w Jordanie, objawił się Magom przez zjawienie się gwiazdy oraz ujawnił swoje działanie wobec wielu ludzi w czasie pierwszego cudu przemienienia wody w wino na weselu w Kanie Galilejskiej.

8 Por. J. Naumowicz, *Prawdziwe początki*, s. 190; M. Ferro Calvo, *Origenes, contenido y difusión de las fiestas de navidad y epifania (s. IV–VII): Estado de la cuestión*, „*Eclesiastica Xaveriana*” 28 (1972), s. 108.

9 J. Naumowicz, *Prawdziwe początki*, s. 190.

10 Por. Prudencjusz, *Hymny (Cathemerinon)*, 11–12, w: Prudencjusz, *Poezje*, tłum. M. Brożek, Warszawa 1987, s. 76–83 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 43).

11 Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis*, I, 26–27, w: *Sancti Isidori Hispalensis episcopi. Opera omnia*, accurate J.-P. Migne, Parisiis 1862, col. 761–762 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 83).

Na zakończenie tej krótkiej panoramy historycznej warto dodać, że św. Izydor w swoim pierwszym „podręczniku liturgiki”, jak czasami zwykło się nazywać *De ecclesiasticis officiis*, mówi również o zwyczaju Kościoła egipskiego. W dniu Epifanii biskup Aleksandrii wysyłał listy do wszystkich Kościołów i monasterów Egiptu, ogłaszając początek Wielkiego Postu oraz datę Paschy. Izydor nie zaznacza jednak, że zwyczaj ten został przeniesiony do Hiszpanii, gdzie w czasie liturgii *In Apparitione Domini* obwieszcza się Paschę. Czyżby podawał tę informację raczej jako ciekawostkę niż wyjaśnienie rytu, który wierni VII wieku znali z celebracji? Przejdźmy zatem do prezentacji historii obrzędu obwieszczenia daty Paschy w liturgii Epifanii.

2. Historia rytu ogłaszania Paschy¹²

Tradycja ogłaszania daty Wielkanocy ma swoje korzenie w kontrowersjach dotyczących ustalenia daty obchodzenia tego święta, które miały miejsce w pierwszych wiekach chrześcijaństwa¹³. Kluczowe dla wyjaśnienia kontekstu tego sporu są różnice między Kościołami Azji Mniejszej, które obchodziły Wielkanoc 14 dnia miesiąca Nisan, w dniu hebrajskiej Paschy (kwartodecymianie), a Kościołem rzymskim, który celebrował Wielkanoc w pierwszą niedzielę po Passze. Szczegółowe wyjaśnienie tych rozbieżności znajdziemy przede wszystkim u Euzebiusza z Cezarei w jego *Historii kościelnej*¹⁴. Najważniejszym aspektem dla nas jest to, że ostatecznie rozbieżności te zostały rozwiązane w uchwałach

12 Zagadnienie to zostało pierwotnie przez nas podjęte w pracy licencjackiej (K. Porosło, *Historia y teología de la solemnidad „In Apparitione Domini” en el „Missale Hispano-Mozarabicum”* (1991), Facultad de Teología de la Universidad de Navarra 2017 (pro manuscrito), s. 69–77), której fragment został opublikowany w: K. Porosło, *El anuncio de la fecha de la Pascua*, w: *Cánones litúrgicos de los concilios hispano-visigóticos*, ed. F. M. Arocena, Barcelona, s. 161–174 (Cuadernos Phase, 274). Niniejsze opracowanie w naturalny sposób, nawiązując do tamtych, jest znacząco poszerzone i zawiera nowe informacje.

13 Zob. R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii oraz pierwotnego Kościoła*, tłum. M. Brzezinka, Kraków 1998, s. 111–130; O. Casel, *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14 (1938), s. 1–78.

14 Por. Euzebius Caesariensis, *Historia Ecclesiastica* V, 23–25; wydanie polskie: *Historia Kościelna. O męczennikach palestyńskich*, tłum. A. Lisiecki, Poznań 1924, s. 237–243 (Piśma Ojców Kościoła, 3).

Soboru Nicejskiego (325 r.). W Liście synodu w Nicei do Egipcjan czytamy o tym, że w kwestii świętowania Wielkanocy zaistniała jedność, ponieważ odtąd „wszyscy bracia ze Wschodu [...] będą ją obchodzić od tego czasu z Rzymianami”¹⁵. Sam dekret w tej sprawie, który wskazuje, że „bracia ze Wschodu”, mimo oporów, ostatecznie podpisali postanowienie dotyczące ustalenia jednej daty świętowania Wielkanocy, dotarł do nas nie bezpośrednio w aktach soborowych, ale został przekazany przez Teodoretę z Cyru¹⁶.

Raniero Cantalamessa wyjaśnia jednak, że w IV wieku problem nie polegał już na sporze z II wieku między przedstawicielami tradycji zachodniej i kwartodecymianami, ale dotyczył raczej samego sposobu wyliczenia właściwej daty Paschy. Pytanie, które się wtedy pojawiało, brzmiało: jak dokładnie wyznaczyć pierwszą niedzielę po Passze żydowskiej? Różnice w systemach wyliczenia tej daty powodowały często spore rozbieżności, dlatego Sobór Nicejski ustalił, że Wielkanoc powinna być obchodzona w całym Kościele w niedzielę po równonocy wiosennej. Zadanie corocznego obliczenia daty Paschy zostało powierzone biskupowi Aleksandrii, która słynęła ze studiów astronomicznych¹⁷ i z najbardziej precyzyjnych obliczeń daty Paschy. Już w III wieku narodził się tam zwyczaj pisanie i wysyłania listów świątecznych (*Epistola festalis*), w których biskup Aleksandrii oznajmiał swoim sufraganom datę obchodów Paschy na terenie podległej mu prowincji, obejmującej Egipt i Libię¹⁸.

15 Sobór Nicejski, List soboru w Nicei do Egipcjan, 12, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 53 (*Źródła Myśli Teologicznej*, 24).

16 Zob. Theodoretus Cyrri, *Historia ecclesiastica* 1, 9; cyt. za: R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia*, s. 126.

17 Por. R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia*, s. 126–129.

18 Por. W. Pałęcki, *Zwyczaj ogłaszania Paschy i świąt ruchomych w liturgii Kościoła rzymskiego*, w: „*Scio cui credidi*”. *Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Mariana Ruseckiego w 65. rocznicę urodzin*, red. I. S. Ledwoń, Lublin 2007, s. 887–889; R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia*, s. 128. Do naszych czasów zachowały się takie listy paschalne wysyłane przez św. Atanazego z Aleksandrii. Wśród trzynastu listów świątecznych Atanazego z Aleksandrii, które zachowały się w wersji syryjskiej, znajdziemy również uroczystą formułę liturgicznego ogłoszenia daty Paschy: zob. E. Lodi, *Enchiridion euchologicum fontium liturgicorum*, Roma 1979, s. 262.

Tabela 1

Pontificale romanum (1595–1596)	Missale romanum 2002
<p>Noveritis, fratres carissimi, quod, annuente Dei misericordia, sicut de Nativitate D.N.I.C. gavisus sumus, ita et Resurrectione eiusdem Salvatoris nostri gaudium vobis annuntiamus.</p> <p>Die Illo Februarii erit Dominica in Septuagesima,</p> <p>Illo Martii dies Cinerum, et initium ieiunii sacratissimae Quadragesimae:</p> <p>Illo Aprilis, sanctum Pascha D.N.I.C. cum gaudio celebrabitis.</p> <p>Dominica secunda post Pascha dioeclesiana Synodus habebitur.</p> <p>Illo Maii erit Ascensio D.N.I.C.;</p> <p>Illo Iunii festum Pentecostes;</p> <p>Illo eiusdem festum sacratissimi Corporis Christi;</p> <p>Illo Decembris Dominica prima Adventus D.N.I.C., cui est honor et gloria, in saecula saeculorum. Amen.</p>	<p>Noveritis, fratres carissimi, quod annuente Dei misericordia, sicut de Nativitate D.N.I.C. gavisus sumus, ita et de Resurrectione eiusdem Salvatoris nostri gaudium vobis annuntiamus.</p> <p>Die february (martii) dies Cinerum, et initium ieiunii sacratissimae Quadragesimae.</p> <p>Die martii (aprilis) sanctum Pascha D.N.I.C. cum gaudio celebrabitis.</p> <p>Die maii (iunii) erit Ascensio D.N.I.C.</p> <p>Die iunii (eiusdem) festum Pentecostes.</p> <p>Die... eiusdem (iunii) festum sanctissimi Corporis et Sanguinis Christi.</p> <p>Die... novembris (decembris) dominica prima Adventus Domini nostri Iesu Christi, cui est honor et gloria, per omnia saecula saeculorum. Amen.</p>

W kolejnych wiekach aleksandryjski zwyczaj ogłaszania daty Paschy rozpowszechnił się na inne regiony Cesarstwa Rzymskiego. W V wieku, z całą pewnością, Leon Wielki ogłaszał datę Wielkanocy podczas Święta Trzech Króli¹⁹. Niektóre gallikańskie synody z VI–VII wieku nakazywały biskupom ogłaszać święta ruchome, choć nie wiadomo, czy miało to charakter liturgiczny, ponieważ nie zachowały się adekwatne formuły, które mogłyby to potwierdzić²⁰. Najstarsze sakramentarze rzymskie także nie zawierają tekstu anuncjacji. Dopiero potrydencki Pontificale

¹⁹ Zob. Leo Magnus, *Epistolae*, 121–122, 138, w: *Sancti Leonis Magni, Romani Pontificis, Opera Omnia*, accurate J.-P. Migne, Parisiis 1846, col. 1222–1233, 1282–1283 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 54).

²⁰ Por. W. Pałęcki, *Zwyczaj ogłaszania Paschy*, s. 889.

romanum (1595–1596) zawierał tekst anuncjacji paschalnej na uroczystość Objawienia Pańskiego wraz z rubrykami²¹ opisującymi sposób jego wykonania. Zgodnie z nimi, archidiacon, kanonik lub inny beneficjent (*archidiaconus, canonicus, vel beneficiatus*), po odśpiewaniu Ewangelii, mając założoną kapę (*pluuiali paratus*), z ambony albo z innego wyznaczonego miejsca, odśpiewywał formułę ogłoszenia Paschy i innych świąt ruchomych, która brzmiała tak, jak przedstawiono w tabeli nr 1.

Pierwsze wydania *Missale romanum* po Soborze Watykańskim II nie zawierały formularza ogłoszenia daty Paschy. Dopiero 240 numer *Cærimoniale episcoporum* z 1984 roku, wyjaśniając, jak należy celebrować uroczystość Objawienia Pańskiego, odwołuje się do tej starożytnej praktyki²². Problemem było jednak to, że przepisy te wyprzedziły pojawienie się księgi liturgicznej, według której można by sprawować ten obrzęd, gdyż dopiero w trzecim wydaniu typicznym *Missale Romanum* z 2002 roku znalazł się dodatek zawierający tekst i neumy formuły ogłoszenia Paschy, zatytułowany *Annuntiatio Paschae festorumque mobilium*²³. Tekst jest prawie identyczny z formułą zawartą w potrydenckim *Pontificale Romanum* (zob. tabela powyżej), z kilkoma zmianami wynikającymi z reformy kalendarza liturgicznego: nie ogłasza się już początku Przedpościa (Siedemdziesiątnica) oraz usunięto ogłoszenie daty synodu diecezjalnego. Zmiana nastąpiła również w nazwie uroczystości z „Najświętszego Ciała Chrystusa” na uroczystość „Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa”.

Ryt ambrozjański, podobnie jak inne starożytne tradycje liturgiczne, pielęgnuje zwyczaj ogłaszania Paschy w dniu Epifanii. *Missale Ambrosianum*, wydany po Soborze Watykańskim II w 1981 roku, zawiera tekst oraz melodię rytu anuncjacji daty Paschy. Obrzęd ten jest prawie identyczny z bardzo starym paryskim rytym anuncjacji, który był celebrowany przez diakona zwróconego na Wschód, bezpośrednio po

21 *Pontificale Romanum. Editio Princeps (1595–1596)*. Edizione anastatica, ed. M. Sodi, A. M. Triacca, Città del Vaticano 1997, s. 544–547 (*Monumenta Liturgica Concilii Tridentini*, 1).

22 *Caeremoniale Episcoporum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum*, Città del Vaticano 1984, nr 240, s. 73.

23 *Missale Romanum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, Città del Vaticano 2002, s. 1247.

proklamacji Ewangelii. W rycie ambrożyjskim dodano jedynie na końcu frazę „cum gaudio” (z radością) i odpowiedź zgromadzenia: „Deo gratias” (Bogu dzięki). Owa formuła paryska, jak również nieznacznie zmieniona formuła ambrożyjska, z racji na swoją niewielką długość, melodię prostego recytatywu oraz ograniczenie się do ogłaszania jedynie daty Paschy, wydają się być bardzo starymi tekstami.

Tabela 2

Missale parisiense 1738	Missale Ambrosianum 1981
Noverit caritas vestra, fratres carissimi, quod, annuente Dei & Domini nostri Jesu Christi misericordia, die N. mensis N. Pascha Domini celebrabimus ²⁴ .	Noverit caritas vestra, fratres carissimi, quod, annuente Dei et Domini nostri Jesu Christi misericordia, die N. mensis N. Pascha Domini cum gaudio celebrabimus. R/. Deo gratias ²⁵ .

Jeśli chodzi o tradycję liturgiczną Półwyspu Iberyjskiego, mamy dobrze zachowane źródła, które potwierdzają praktykę ogłaszania Paschy podczas obchodów Epifanii w tamtejszych celebracjach. Kanon 9 II Synodu w Bradze z 572 roku, który zgromadził jedynie 12 biskupów z obszaru Galicji, nakazuje biskupom ogłoszenie daty rozpoczęcia Wielkiego Postu po odczytaniu Ewangelii w dzień Bożego Narodzenia, aby nikt nie przeoczył początku czasu poszczenia²⁶. Źródło to jednoznacznie potwierdza, że w VI wieku w północnej Hiszpanii istniał zwyczaj ogłaszania daty Paschy, a raczej początku Wielkiego Postu, jednak odbywało się to w Boże Narodzenie, nie zaś podczas Epifanii.

Kolejnym synodem, który dostarcza informacji na temat zwyczaju ogłaszania Paschy, jest IV Synod w Toledo z 633 roku, który w kanonie 5 wyjaśnia, że wśród biskupów pojawiły się rozbieżności dotyczące daty świętowania Wielkanocy. W związku z tym synod ustala, że na trzy miesiące przed Epifanią (*Epiphaniarum*) biskupi mają poprzez

²⁴ *Missale parisiense: anno 1738 publici iuris factum*, ed. A. Ward, C. Johnson, Roma 1993, s. 50–51 (Biblioteca “Ephemerides Liturgicae”. Subsidia. Instrumenta Liturgica Quarrieriensi, 1).

²⁵ *Missale Ambrosianum iuxta ritum Sanctae Ecclesiae Mediolanensis: ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum*, Mediolani 1981, s. 1251.

²⁶ *Concilio de Braga II (572), Canon IX*, w: *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, s. 84.

korespondencję uzgodnić wspólną datę świętowania Wielkanocy, która następnie powinna zostać wszystkim ogłoszona. W samym kanonie nie mówi się nic wprost o liturgicznym ogłaszaniu tej daty, ale wymowne jest wyraźne wskazanie dnia Epifanii, co sugeruje, iż tego dnia miała być ona ogłoszona²⁷. Niemal identyczną instrukcję znajdziemy w aktach III Synodu w Saragossie z 691 roku. Główna różnica jest tylko taka, że zamiast ustaleń korespondencyjnych mowa jest o spotkaniu biskupów prowincji w celu ustalenia wspólnej daty. Nie wspomina się również wprost o Epifanii, jako dacie granicznej tego ustalenia, lecz tylko o tym, że kiedy zbliżają się święta paschalne, należy wyznaczyć ich datę²⁸.

Na podstawie samych źródeł synodalnych niewiele możemy powiedzieć z całą pewnością. Na pewno w ówczesnej Hiszpanii istniał zwyczaj wspólnego ustalania daty Paschy przez biskupów i ogłaszania jej wiernym. Nie wiemy jednak, czy miało to miejsce w czasie samej celebracji liturgicznej, ani też nie możemy stwierdzić, czy rzeczywiście dokonywano tego w święto Epifanii. Świadczenie synodu w Bradze wskazywałoby raczej na Boże Narodzenie, ale naszym zdaniem jest to źródło o zbyt małej wadze i zbyt lokalnym charakterze, żeby z taką samą pewnością, jak czyni to Mario Righetti, powiedzieć, że cały Półwysep Hiszpański postępował zgodnie z kanonami tego synodu²⁹. Również świadectwo św. Izydora z Sewilli nie daje ostatecznego potwierdzenia, ponieważ w *De ecclesiasticis officiis* pisze on jedynie o zwyczaju wysyłania przez biskupa Aleksandrii listów na Epifanię do wszystkich kościołów i monasterów w Egipcie, w których ogłaszano początek Wielkiego Postu oraz dzień Paschy³⁰. Nie wspomina jednak wyraźnie, czy analogiczny zwyczaj istniał w VII wieku w Kościołach Hiszpanii.

Bardziej zastanawiające w dokumentach synodalnych jest to, że zarówno synod w Bradze, jak i współczesny mu galijski synod w Auxerre (561–605)³¹ mówią o ogłaszaniu początku Wielkiego Postu, a nie o samej

27 Concilio de Toledo IV (633), Canon V, w: *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, s. 191.

28 Concilio de Zaragoza III (691), Canon II, w: *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, s. 476.

29 Por. M. Righetti, *Historia de la liturgia*, t. 1, Madrid 1955, s. 720.

30 Por. Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis*, I, 27, col. 762 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 83).

31 Concilium Autissiodorense, Canonus II, w: *Concilia Galliae a. 511–695*, ed. C. de Clercq, Turnholt 1963, s. 265 (*Corpus Christianorum. Series Latina*, 148A).

dacie Paschy, jakby chcąc zwrócić wiernym większą uwagę na moment rozpoczęcia intensywniejszego czasu modlitwy i na konieczność podjęcia przedpaschalnego postu.

Missale mixtum, przygotowany w 1500 roku przez kanonika Alonso Ortiza na zlecenie kard. Francisco Jiménez de Cisnerosa, nie zawiera formuły anuncjacji daty Paschy. Także nie odnajdujemy takich formułarzy w wydanych po Soborze Watykańskim II, na zlecenie kard. Marcelo González de Martína, *Missale Hispano-Mozarabicum* z 1991 roku. Mimo to w liturgii hiszpańsko-mozarabskiej nadal jest kultywowana starożytna tradycja obwieszczania Paschy na uroczystość Epifanii, co poświadcza jeszcze do niedawna publikowany corocznie przez Instituto Superior de Estudios Teológicos z Toledo kalendarz liturgiczny dla rytu hiszpańsko-mozarabskiego. Można było w nim przeczytać, że „w uroczystość Objawienia Pańskiego dokonuje się uroczystego ogłoszenia świąt wielkanocnych”. Następnie kalendarz ten podaje przetłumaczoną na język hiszpański formułę ogłoszenia Paschy, którą poprzedza rubryka: „po zakończeniu śpiewu *Laudes* diakon recytuje anuncjację”³². Skąd zatem obecność tego zwyczaju, skoro hiszpańskie mszały milczą na jego temat?

3. Formuły ogłaszania Paschy (Wielkiego Postu) w tradycji hiszpańsko-mozarabskiej

Bezpośrednie źródła liturgii hiszpańskiej, które mogą dostarczyć bardziej rozstrzygających wniosków na temat ogłaszania Paschy, są znacznie późniejsze niż synody, ale dużo młodsze niż drukowane mszały. Manuskrypty przechowywane w Muzeum Brytyjskim, w których zachowały się trzy formuły *Annuntiatio Paschae*, pochodzą z X–XI wieku. Jednoznacznie potwierdzają one zwyczaj ogłaszania Paschy podczas uroczystości Epifanii.

Marius Férotin umieścił te formuły w dodatku do wydanego przez siebie *Liber Ordinum*³³. *Codex additional n° 30 844*, datowany na X wiek,

³² *Calendario litúrgico del Rito Hispano-Mozárabe. Año litúrgico 2013–2014*, eds. S. Aguilera, A. Ivorra, Toledo 2013, s. 55.

³³ «*Le Liber Ordinum*» en usage dans l'Église wisigothique et mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle, ed. M. Férotin, Paris 1904 (*Monumenta Ecclesiae Liturgica*, 5). Przedruk wydania z 1904 roku przygotowany i zaprezentowany przez A. Warda,

zawiera homilię na Epifanię wraz z formułą ogłaszania Paschy. Dwie pozostałe formuły pochodzą z homiliarza mozarabskiego, datowanego na XI wiek (*Codex additional n. 30 853*, fol. 28, 280). Te źródła liturgiczne pozwalają nam sądzić, że w liturgii hiszpańskiej Paschę ogłaszało się po proklamacji Ewangelii i homilii, ale przed śpiewem *Laudes*, który zamykał całą celebrację. Może zatem budzić zdziwienie rubryka z kalendarza mozarabskiego, przytoczona wcześniej, która nakazuje odczytać anuncjację Paschy po śpiewie *Laudes*.

Jak już wspomniano, pierwsza formuła ogłoszenia Paschy jest podana wraz z poprzedzającą ją homilią, którą niektórzy badacze próbują wiązać ze św. Augustynem. Jednakże, jak zaznacza Férotin, chrystologia tej homilii wyraźnie sugeruje autora znającego sformułowania Soboru Chalcedońskiego (451)³⁴. Nie ma jednak żadnej pewności, że samo kazanie pochodzi z drugiej połowy V wieku, ani tym bardziej, że towarzysząca mu formuła ogłoszenia Paschy jest z tego czasu. Datacja dokonana przez Mario Righetiego, który łączy tę formułę z rokiem 450, jest bardzo na wyrost³⁵. Istnieje przynajmniej kilka powodów, które każą nam zachować daleko posuniętą ostrożność w zbyt precyzyjnym datowaniu tej formuły. Jedyne, co możemy stwierdzić z pewnością, to fakt, że powstała przed X wiekiem. Jednak wydaje się mało prawdopodobne, żeby był to wiek V, chociażby dlatego, że w tradycji rzymskiej nie znamy formuł ogłaszania Paschy sprzed XVI wieku i budzi wątpliwości co do istnienia tak dojrzałej formuły w rycie hiszpańskim już od V wieku. Ponadto w homilii, która jej towarzyszy, wymienia się aż pięć cudów celebrowanych w uroczystość *In Apparitione Domini*, które znajdziemy w późniejszej euchologii hiszpańskiej. Święty Izydor, opisując Epifanię, wymienia tylko cztery misteria, co sugeruje, że nie znał jeszcze tradycji mówiącej o pięciu cudach. Na tej podstawie możemy dość ostrożnie datować powstanie tej formuły na VIII–IX wiek.

C. Johnsona, Roma 1996, s. 365–368 (Biblioteca „Ephemerides Liturgicae”. Subsidia, 83. Instrumenta Liturgica Quarneriensa, 6).

³⁴ Por. «*Le Liber Ordinum*», ed. M. Férotin, s. 367.

³⁵ Por. M. Righetti, *Historia de la liturgia*, s. 720.

Tabela 3

Codex additional n° 30 844, fol. 131v°	Codex additional n° 30 853, fol. 28
<p>Ob hoc, Fratres carissimi, post reuelatum in corpore nascentis Domini nostri Ihesu Christi misterium, post tentorum eius denuntiationem signorum, uestris Deo deuotis mentibus etiam Pasce sollempnia pronuntiamus. Nunc igitur dilectissimi Fratres, qui adfuitis ecclesie Dei, diem Apparitionis Domini nostri Ihesu Christi agnoscere meruistis, [diem] quoque Passionis eius ipso iubante cognoscite.</p> <p>Erit igitur anno presenti, sub era <i>IIIa</i>, initium beate Quadragesime die <i>IIIo</i>, luna <i>IIIa</i>. Cena uero Domini nostri Ihesu Christi die <i>IIIo</i>, luna <i>IIIa</i>. Passio quoque Domini nostri Ihesu Christi die <i>IIIo</i>, luna <i>IIIa</i>.</p> <p>Idcirco orton uos, dilectissimi Fratres, ut ita iuste et pie, caste et sobrie uiuere studeamus, ut ad eandem sanctam sollempnitatem, absque ullo crimine et cum abundantia bonorum operum pertingere mereamur. A cunctis mortalium inlecebris uoluptatum, tam corda, quam corpora nostra mundemus. Per confessionem peccatorum, iram Domini mutigemus, preteritas iniquitates non iteremus, in nobis subiectis misericordes simus sincera mente concordiam amplectamur: ut sacratissime Passionis [mysteria] socios non faciant dominice Resurrectionis. Non inueniat quemquam in nobis Christus regrediens quem damnare, sed reperiat in cunctis quos clemens adque misericors iubeat coronare.</p> <p>Qui uiuit cum Patre et regnat cum Spiritu sancto unus Deus in secula seculorum. Amen.</p>	<p>Et quia ecclesiastica consuetudo compellit hodie uobis pascalis festi gaudia nuntiare, memorie vestre cupio tenaciter inerere ea que de ipsa uobis fuerim intimatus sollempnitate.</p> <p>Erit igitur per misericordiam Dei, anno presenti, sub era <i>IIIa</i>, initium beate Quadragesime die <i>IIIo</i>: Cena uero Domini nostri Ihesu Christi, die <i>IIIo</i>: Passio quoque ipsius Domini nostri Ihesu Christi die <i>IIIo</i>: Resurrectio uero eiusdem Domini nostri Ihesu Christi die <i>IIIo</i>.</p> <p>Unde orton ut ita iuste, caste sobrie, et pie vibere studeamus, ut ad eandem sanctam sollempnitatem absque ullo crimine et cum abundantia bonorum operum pertingere mereamur. Amen.</p>

Druga i trzecia formuła, jak już wcześniej wspomniano, pochodzą z Homiliarza mozarabskiego datowanego na XI wiek. Marius Férotin w *Liber ordinum* przytacza pełny tekst drugiej formuły, zamieszczonej

w tabeli powyżej. Trzecia formuła nie została podana przez Férotina, ale jedynie zaznacza on, że jest ona prawie identyczna z pierwszą i obejmuje tekst od „Nunc igitur...” do „Idcirco ortor uos”, a więc zawiera drugie wprowadzenie z pierwszej formuły oraz samą formułę ogłoszenia świąt. Jedynie na końcu zostaje do niej dodana ważna fraza, której nie zawiera pierwsza formuła: „Resurrectio eiusdem Domini nostri Ihesu Christi die Illo, luna Illa”.

Według Férotina prawdopodobnie pierwsza formuła ogłaszania Paschy nie zawierała daty zmartwychwstania, ponieważ wystarczyło podanie daty celebracji Wieczery Pańskiej i Wielkiego Piątku Męki Pańskiej, aby wierni wiedzieli, kiedy będzie Niedziela Wielkanocna³⁶. Inne wyjaśnienie jest takie, że dalsza część formularza, zawierająca ekshortację moralną, dwukrotnie wspomina o przygotowaniu się do świąt Zmartwychwstania. Być może uznano, że nie ma potrzeby ponawiać informacji o samej dacie Paschy, skoro mowa o początku Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego, które mają na celu przygotowanie do świętowania Paschy. Formuła mówi wprost o tym, żeby „tajemnice Najświętszej Męki Pańskiej uczyniły nas uczestnikami Zmartwychwstania Pana”. Istnieje jeszcze trzecia możliwość, która – na podstawie analizy teologicznej całej formuły – wydaje się bardziej prawdopodobna: w tradycji hiszpańskiej tamtego czasu przez Paschę rozumiano przede wszystkim Passio, czyli Mękę Pana i akcent był stawiany na Wielki Piątek, nie zaś na Wielkanoc.

Analiza tekstualna pierwszej formuły wskazuje, że nie jest to tekst jednorodny, ale powstał na przestrzeni czasu. Świadczy o tym chociażby fakt istnienia dwóch formuł wprowadzających: pierwsza mówi o świętowaniu Bożego Narodzenia i ogłaszaniu świąt Paschy, druga zaś wyraźnie wskazuje na uroczystość Objawienia Pańskiego, w czasie której ogłasza się chwalebny Mękę Pana. Drugie wprowadzenie jest identyczne z tym, które występuje w trzeciej formule. Ponadto sama środkowa formuła ogłoszenia dat jest zasadniczo taka sama we wszystkich trzech formułach, z wyjątkiem dodania w formułach drugiej i trzeciej daty celebrowania Zmartwychwstania Pana, której nie zawiera formuła pierwsza.

36 Por. «Le Liber Ordinum», ed. M. Férotin, s. 368.

Wszystkie formuły obwieszczają początek Wielkiego Postu, Wieczereżę Pańską oraz Wielki Piątek. Wyraźnie widać, że hiszpańska formuła anuncjacji nie obwieszcza innych świąt ruchomych, ale koncentruje się na podaniu daty początku Wielkiego Postu oraz Triduum Paschalnego, aby wezwać wiernych do rozpoczęcia intensywnego czasu przygotowania do świętowania Zmartwychwstania Pana. Ekshortacja moralna formuły wzywa wiernych do oczyszczenia z grzechów i prowadzenia uczciwego, pobożnego życia, przeżywanego w czystości i trzeźwości (por. Tt 2, 12). W zakończeniu ekshortacji znajduje się wątek eschatologiczny, gdyż mówi ono o nagrodzeniu koroną chwały wiernych, których powracający Pan zastanie bez zarzutu (por. 1 P 5, 4 i 2 P 3, 14).

Zakończenie

W liturgii hiszpańsko-mozarabskiej do dzisiaj zachowana została tradycja ogłaszania daty Paschy w uroczystość *In Apparitione Domini*, mimo że aktualny *Missale Hispano-Mozarabicum* nie zawiera tekstu takiego obrzędu. Zachowały się jednak trzy średniowieczne formuły, spośród których obecnie używa się tej, którą nazwaliśmy w niniejszym artykule formułą pierwszą. Analiza tekstualna i teologiczna tej formuły wyraźnie pokazuje, że w rycie hiszpańskim nie tyle ogłasza się datę Paschy, co początek Wielkiego Postu oraz Triduum Paschalnego, ze szczególnym uwzględnieniem tematu Męki Pańskiej. Owa anuncjacja nie ma na celu jedynie poinformowania wiernych, kiedy odbędą się święta wielkanocne w danym roku, lecz raczej wyraźne wskazanie im, że niebawem rozpocznie się czas Czterdziestnicy (*Quadragesima*), czyli przygotowania do uroczystości Zmartwychwstania Pana. Dlatego też w tytule naszego artykułu zasugerowaliśmy, że w liturgii hiszpańskiej poprawniej byłoby mówić o obrzędzie ogłaszania Wielkiego Postu niż samej Paschy.

Rzecz jasna, nie chce się w ten sposób umniejszyć znaczenia Paschy, której wartość jest podkreślona w formule anuncjacji przez wyraźne wskazanie celu tego przygotowania: przez post, modlitwę i oczyszczenie z grzechów, aby przez Mękę Pana dojść do Jęgo Zmartwychwstania. Ten wymiar paschalny zostaje wyraźnie podkreślony przez osobę diakona, który ogłasza datę Paschy, oraz przez miejsce proklamacji, którym jest ambona. Niestety, w tradycji hiszpańskiej nie zachowała się

melodia tego obwieszczenia, dlatego dzisiaj czyni się to przez odczytanie formuły. Jednakże w rycie rzymskim ogłoszenie Paschy dokonuje się w tym samym tonie muzycznym, w którym w noc paschalną ogłasza się Zmartwychwstanie przez śpiew *Exsultetu*³⁷. Wszystkie te fakty wyraźnie pokazują, że Kościół traktuje ogłoszenie daty Paschy w czasie Epifanii z podobnym szacunkiem, jakim otacza słowo Boże proklamowane z ambony. Czyni tak, ponieważ anuncjacja jest prawdziwie głosem dobrej nowiny (ewangelii) o męce i zmartwychwstaniu Pana³⁸.

Można dzisiaj zadać pytanie, czy pielęgnowanie tej starożytnej tradycji ma jakkolwiek sens, skoro ani nie potrzebujemy konsultować daty Wielkanocy, ani informować o niej wiernych, którzy bez problemu mogą sprawdzić w kalendarzu, kiedy w danym roku przypadają święta? Z punktu widzenia praktycznego, rzeczywiście nie ma potrzeby ogłaszania tych dat. Jednak liturgia nie operuje językiem użyteczności, ale symboliki. Przez obwieszczenie daty Paschy w Epifanię objawiana jest prawda o tym, że każda celebrowana liturgia jest celebrowaniem misterium paschalnego Chrystusa. Ten związek między tajemnicą narodzin i tajemnicą śmierci podkreślają główne tematy teologiczne celebrowane w uroczystość *In Apparitione Domini*: Mędrcy ze Wschodu, którzy przynieśli Dzieciątku mirrę – symbol śmierci i namaszczenia pogrzebowego oraz chrzest Chrystusa w Jordanie, który zapowiada śmierć i zmartwychwstanie Pana. W czasie Epifanii celebrowujemy Paschę Chrystusa, ukrytą jeszcze niczym motyl w kokonie, ale już zapowiedzianą i odsłanianą przez uroczyste ogłoszenie daty Paschy.

Bibliografia

- Arocena F. M., *El prefacio de Alesander Lesley al Misal mozárabe de Cisneros. Introducción, texto, traducción y notas*, Roma 2014.
- Botte B., *Los orígenes de la Navidad y de la Epifanía*, Madrid 1964.
- Caeremoniale Episcoporum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum*, Città del Vaticano 1984.

³⁷ Por. A. Turco, *Cantus Recitativi*, Verona 2011, s. 152–162 (*Antique Monodiae Eruditio*, 6).

³⁸ Por. F. M. T. Ryan, *Resurrecting the ambo: Monument of Paschal Memory and Eschatological Hope*, Part 2, „*Liturgia Sacra*” 28 (2022) nr 2, s. 115, <https://doi.org/10.25167/lis.4806>.

- Cánones litúrgicos de los concilios hispano-visigóticos, ed. F. M. Arocena, Barcelona, (Cuadernos Phase, 274).
- Cantalamesa R., *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii oraz pierwotnego Kościoła*, tłum. M. Brzezinka, Kraków 1998.
- Casel O., *Art und Sinn der der ältesten christlichen Osterfeier*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14 (1938), s. 1–78.
- Concilia Galliae a. 511–695, ed. C. de Clercq, Turnholti 1963 (Corpus Christianorum. Series Latin, 148A).
- Eusebius Caesariensis, *Historia Ecclesiastica*; wyd. polskie: *Historia Kościelna. O męczennikach palestyńskich*, tłum. A. Lisiecki, Poznań 1924 (Pisma Ojców Kościoła, 3).
- Ferro Calvo M., *Origenes, contenido y difusion de las fiestas de navidad y epifania (s. IV–VII): Estado de la cuestión*, „Ecclesiastica Xaveriana” 28 (1972), s. 95–111.
- Isidorus Hispalensis, *De ecclesiasticis officiis*, I, 26–27, w: *Sancti Isidori Hispalensis episcopi, Opera omnia*, accurante J.-P. Migne, Parisiis 1862, col. 761–762 (Patrologiae Cursus Completus. Series Latina, 83).
- Ivorra A., *Liturgia hispano-mozárabe*, Barcelona 2017 (Biblioteca Litúrgica, 52).
- «Le Liber Ordinum» en usage dans l'Église wisigothique et mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle, ed. M. Férotin, Paris 1904 (Monumenta Ecclesiae Liturgica, 5). Przedruk wydania z 1904 roku przygotowany i zaprezentowany przez A. Warda, C. Johnsona, Roma 1996 (Biblioteca „Ephemerides Liturgicae”. Subsidia, 83. Instrumenta Liturgica Quarrerensia, 6).
- Leo Magnus, *Epistolae*, 121–122, 138, w: *Sancti Leonis Magni, Romani Pontificis, Opera Omnia*, accurante J.-P. Migne, Parisiis 1846, col. 1222–1233, 1282–1283 (Patrologiae Cursus Completus. Series Latina, 54).
- Lodi E., *Enchiridion euchologicum fontium liturgicorum*, Roma 1979.
- Missale Ambrosianum iuxta ritum Sanctae Ecclesiae Mediolanensis: ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum*, Mediolani 1981.
- Missale parisiense: anno 1738 publici iuris factum*, ed. A. Ward, C. Johnson, Roma 1993 (Biblioteca „Ephemerides Liturgicae”. Subsidia. Instrumenta Liturgica Quarreriensia, 1).

- Missale Romanum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, Città del Vaticano 2002.
- Naumowicz J., *Prawdziwe początki Bożego Narodzenia*, Warszawa 2014.
- Pałęcki W., Zwyczaj ogłaszania Paschy i świąt ruchomych w liturgii Kościoła rzymskiego, w: „Scio cui credidi”. *Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Mariana Ruseckiego w 65. rocznicę urodzin*, red. I. S. Ledwoń, Lublin 2007, s. 881–894.
- Pontificale Romanum. Editio Princeps (1595–1596). Edizione anastatica*, edd. M. Sodi, A. M. Triacca, Città del Vaticano 1997 (*Monumenta Liturgica Concilii Tridentini*, 1).
- Prudencjusz, *Poezje*, tłum. M. Brożek, Warszawa 1987 (*Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, 43).
- Righetti M., *Historia de la liturgia*, t. 1, Madrid 1955.
- Ryan F. M. T., *Resurrecting the ambo: Monument of Paschal Memory and Eschatological Hope*, Part 2, „*Liturgia Sacra*” 28 (2022) nr 2, s. 105–147, <https://doi.org/10.25167/lis.4806>.
- Siricius, *Epistolae et decreta*, w: *Sanctorum Damasi papae et Paciani necnon Luciferi, episcopi Calaritani, Opera omnia*, accurante J.-P. Migne, Parisiis 1845, col. 1131–1148 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 113); wydanie polskie: *Dekrety papieskie według „Collectio Hispana”*, red. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021, s. 6–16* (*Synody i Kolekcje Praw*, 13).
- Sobór Nicejski, *List soboru w Nicei do Egipcjan*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 47–54 (*Źródła Myśli Teologicznej*, 24).
- Synod w Saragossie, *Kanon 4*, w: *Acta synodalia ann. 50–381*, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, s. 293* (*Synody i Kolekcje Praw*, 1).
- Turco A., *Cantus Recitativi*, Verona 2011, s. 152–162 (*Antique Monodiae Eru-ditio*, 6).

